

Rapport från en vistelse hos SUJO i norska Bergen:

Svensk journalistutbildning har mycket att lära av Center för undersökande journalistik



Av Christoph Andersson, författare, journalist och högskolelärare



Media City Bergen: Här har bl a Bergens Tidene, NRK och SUJO sina lokaler

I Bergen ligger Nordens enda center för undersökande journalistik, finansierat av olika norska medieföretag och stadens universitet. Här utbildas ett 10-tal studenter på mastersnivå i avancerat grävande. Christoph Andersson besökte centret i november 2021 – och blev imponerad av hur verklighetsnära och professionellt utbildningen bedrivs.

Måndagsförmiddagen den 8 november 2021. Ett par våningar upp i Media City Bergen startar ett redaktionsmöte, men inte hos NRK eller Bergens Tidene, utan hos SUJO, Senter for undersökande journalistikk.

Runt ett stort sammanträdesbord sitter SUJO-ledaren Per Christian Magnus, mångårig grävare och dokumentärfilmare hos NRK och TV2, jämte andra SUJO-lärare. Här sitter också fem studenter. Övriga deltar via Zoom från andra norska städer, såvida de inte är ute på fältarbete för sina

grävprojekt. Studenterna är inne på sitt andra år i SUJO:s mastersutbildning i undersökande journalistik (även Göteborgs universitet erbjuder en masters, men bara ettårig).

Varje måndag avrapporterar klassen om sina olika grävprojekt, som ska vara klara inom ett par månader.

Vid dagens möte handlar det om försvunna flyktingungdomar och om ett norskt kriminalfall med internationell förgrening. Men också om kinesiskt ägande av norska företag.

Projekten görs i samarbete med norska medieföretag, däribland Aftenposten och norska TV2, vilket också präglar formen för avrapporteringen.

Visserligen är SUJO en del av Bergens universitet, men inget av det som avhandlas här påminner om klassiska universitetsseminarier, som på mitt eget lärosäte, Södertörns högskola i Stockholm. Snarare påminner det om alla gräv möten som jag deltagit i under mina över 40 år i journalistyrket.

Regelbunden avrapportering hjälper ju grävare att hålla kursen och slippa onödigt extraarbete, vilket nästan alltid blir fallet om grävande journalister lämnas åt sitt eget öde.

Inspirerad av SUJO har jag under vårterminen 2022 införlivat modellen på min researchkurs på Södertörns högskola, SH, även om den bara är fyra veckor lång. Målet är att alltid hålla regelbundna möten jämte att alltid vara tillgänglig, i vart fall under normal kontorstid.

*

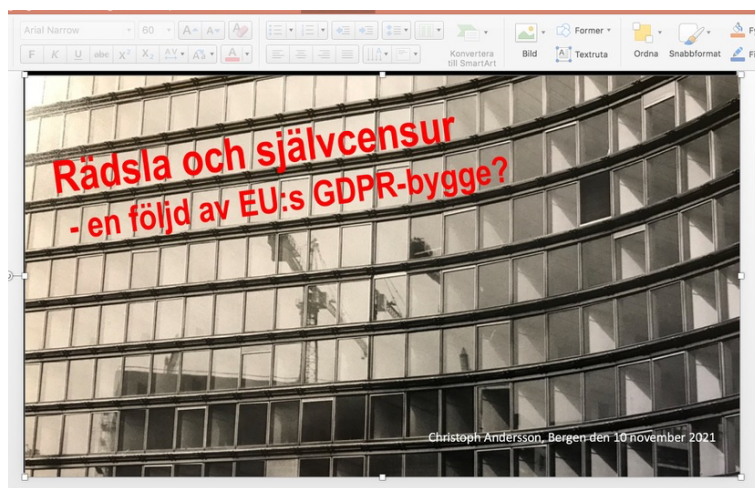
Hos SUJO har jag haft förmånen att få delta i Per Christian Magnus handledning av mastersstudenter, varav en just intresserat sig för ökat kinesiskt ägande i norsk näringsliv. Under den handledningen kom osökt frågan upp om hur fenomenet yttrar sig i Sverige.

Det vore väl värt att låta några SH-studenter undersöka detta under en kommande researchkurs i höst, kanske till och med att para ihop norska och svenska studenter till att göra en gränsöverskridande research kring ämnet. Under min vistelse i Bergen (1/11–11/11) har jag även bedrivit en halv dags undervisning för mastersstudenterna. Bland annat om internationellt arkivgräv, utifrån min nya bok om Svenska SS-fruar (Norstedts) och om gränsöverskridande journalistik. Härvidlag



har jag lärt ut hur norska journalister och journaliststudenter kan använda sig av den svenska offentlighetsprincipen. Inte minst om hur den kan användas på lokal nivå i svenska kommuner och regioner, som gränsar till Norge. Likaså i kriminalfall av gränsöverskridande karaktär. Visserligen har Norge en offentlighetslov, men till skillnad från Sverige är den ingen grundlag. Dessutom har Norge lyft ut hela rättsväsendet ur lagen, med följd att det är upp till norska polisen eller åklagarmyndigheterna att godtyckligt bestämma vad som lämnas ut eller inte. I dylika lägen kan research på den svenska sidan av gränsen kanske vara lättare att genomföra, förutsatt att man vet hur man ska gå till väga.

*



I Bergen har jag också föreläst om EU:s dataskyddsförordning GDPR (General Data Protection Regulation), med rubriken "Rädsla och självcensur – en följd av EU:s GDPR-bygge?", arrangerat i form av ett högre seminarium med inspel från kommunikationsvetarna och professorerna Astrid Gynnhild och Dag Elgesem. Skälet till ämnesvalet är att GDPR blivit till ett allt större problem i Sverige. Orsaken är att IMY, svenska Integritetsskyddsmyndigheten, tidigare Datainspektionen, ända sedan åren med GDPR:s föregångare PUL, Personuppgiftslagen, valt att hårdtolka

integritetsskyddslagstiftningen. Exempelvis agerade Datainspektionen mot en småländsk konfirmandlärare som på nätet skrivit ett kåseri om församlingens kvinnliga kyrkvaktmästare – att denna trillat ner från en stege och därvid skadat foten. Ärendet gick ända upp i EG-domstolen, som 2003 fällde läraren för att ha offentliggjort en känslig hälsouppgift, trots att vaktmästaren aldrig haft några invändningar – och att ett dylikt kåseri aldrig skulle ha varit straffbart om det publicerats i en svensk tidning. Fallet blev prejudicerande inom hela EU.

Myndigheten agerade även mot en företagare som på nätet namngett ett antal bankchefer och kallat dessa inkompetenta. Mannen fälldes i Stockholms tingsrätt, men lyckligtvis hamnade ärendet i HD, Högsta domstolen, som 2001 gav mannen rätt. Indirekt gav HD Datainspektionen en reprimand för att ha försökt inskränka mannens grundlagsfästa yttrandefrihet. Så sent som 2019 uppmanade IMY ett par av mina studenter att förstöra sin research, med tillhörande persondata, så snart deras grävprojekt avslutats. Studenterna vägrade, eftersom ett accept skulle ha stått i strid mot pressetiken, att ge efter för påtryckningar. Dessutom skulle alla former av uppföljningar omöjliggjorts.

*

Sedan GDPR infördes 2018 har IMY stegvis flyttat fram sin position, vilket beror på en grundlagsändring samma år. Då reviderade Riksdagen såväl Tryckfrihetsförordningen som Yttrandefrihetsgrundlagen, med följd att TF:s första kapitel fick en ny 13:e paragraf. Den stadgar att sammanställningar över personers etniska bakgrund, jämte religiösa och politiska inställning, är förbjudet, med motsvarande tillägg i YGL.

Dessutom beslutade Riksdagen att foga in en passus i TF och YGL om att vanlig lag ska gälla framför grundlagarna (!). Det

möjliggör för IMY att framledes även kunna ge sig på medieföretag och journalister, vilket inte varit lika lätt tidigare.

Med hänvisning till GDPR kan myndigheten numera fritt utfärda böter, kallade sanktionsavgifter, i mångmiljonbelopp. Detta skapar inte bara oro hos journalister och studenter, utan även inom journalistutbildningarna.

Vad ska journaliststudenter tillåtas att göra – och vad inte? Och kan även utbildningarna drabbas av straffavgifter? På seminariet jämförde vi läget mellan Norge och Sverige. Visserligen är inte Norge med i EU, men måste ändå rätta sig efter GDPR. Men förordningen tolkas mer liberalt i Norge. Dessutom har det norska Datatilsynet inte agerat så aggressivt som det svenska – och inte heller hamnat i upprepade konflikter med tryck- och yttrandefriheten.

*

SUJO bedriver även skraddarsydd vidareutbildning för yrkesverksamma journalister på olika medieföretag – och det på plats hos företagen. Även om SH bedriver vidareutbildningar i till exempel datajournalistik, så sker dessa i princip alltid på campus.

SUJO:s filosofi bygger på att grävutbildningar gör sig allra bäst ute på redaktionerna – och mitt i den lokala verklighet där ju själva grävandet sker. Detta gör SUJO också till en form av hub för utbyten mellan redaktioner och medieföretag.

Under min tid hos SUJO kunde jag följa hur detta fungerade i praktiken i form av ett seminarium där redaktörer från Nettavisen.no och lokaltidningen Ringbladet presenterade ett gemensamt gräv om statliga flyktingpengar till norska kommuner – och vad som hände med statsbidragen.

Av alla medel som delats ut ska cirka 75 miljoner norska kronor ha försvunnit

spårlöst, med svåra följder för enskilda. Ringarike kommun, 60 kilometer nordväst om Oslo, hade fått ett statsbidrag på 1,6 miljoner norska kronor, öronmärkta för att hjälpa en rullstolsbunden flykting. Likväl vägrades denne pengar till en handikappölett och dusch (<https://www.nettavisen.no/okonomi/kommunen-har-fatt-1-6-millioner-kroner-fra-staten-for-a-hjelpe-daniel-likevel-far-han-ikke-54-400-kroner-til-handikappolett-og-dusj/f/5-95-299775>).

Även i Sverige får kommuner bidrag till flyktingmottagande, varför en motsvarande granskning också skulle kunna göras på SH. Antingen inom ramen för en vidareutbildning i datajournalistik – eller som ett grävprojekt på en kommande researchkurs.

*

Avslutningsvis ska framhållas att Bergens universitet även har en treårig grundutbildning, Bachelor, i journalistik, med plats för ett 30-tal studenter per årskurs. Vid avslutad grundutbildning har dessa en möjlighet att söka sig till mastersutbildningen i undersökande journalistik.

Detsamma gäller för studenter från andra norska lärosäten. Ytterligare en möjlighet är att söka sig till SUJO och åberopa journalistisk yrkeserfarenhet.

Även andra former av utbildningar kan gå att tillgodoräkna. Den som har en sjuksköterskeutbildning skulle på sikt kunna bli en utmärkt grävare inom medicin-journalistiken.

Jämfört med Södertörn, som är Sveriges största journalistutbildning med över 300 studenter inne i systemet, är utbildningen i Bergen ganska liten, sett i förhållande till antalet studenter.

Än mindre är mastersutbildningen, med en fast lärarbesättning på fem personer, plus en administrativ kraft. Även om det känns som alltför få lärare, så är säkert en mindre

personalstyrka att föredra jämfört med en stor.

Ju fler studenter, desto mer kraft måste nämligen läggas på ren logistik, vilket blivit fallet på t ex SH. Följden blir att den enskilde läraren tvingas in i en roll som studierektor på bekostnad av sin egentliga roll – journalislärarens och pedagogens.

Styrkan hos SUJO ligger också i att verksamheten drivs av ett litet och samkört team, där alla antingen har en gedigen praktisk journalistisk bakgrund eller annan nödvändig kompetens. Likaså SUJO:s förmåga att knyta åtskilliga norska medieföretag till mastersutbildningens projektdel – och att även uppmuntra studenterna att i mån av tid jobba journalistiskt vid sidan om sina projekt. Ytterligare en styrka är att det råder täta skott mellan grävandet hos SUJO och universitetets forskning.

Allt enligt devisen att journalistik inte är forskning – och därmed rimligen inte ska omfattas av samma regelverk, vilket annars skulle hämma den journalistiska friheten, med negativa konsekvenser för yttrande- och tryckfriheten.

Bergens universitet har gett SUJO denna frihet. Den borde egentligen vara självklar på alla statliga lärosäten som bedriver journalistutbildning, inklusive mitt eget. Men i takt med att GDPR ställer till ökande problem i Sverige börjar det väckas krav på rättning i ledet.

Argumentet är att samma regler bör gälla för forskning och journalistik, i vart fall om journalistutbildningen sker inom universitetens ramar, varför journalistikens friutrymme rimligen borde begränsas. Kort sagt: Svensk journalistutbildning har mycket att lära av Center för undersökande journalistik, om vi vill undgå en dylik utveckling.

<https://sujo.w.uib.no>

<https://sujo.w.uib.no/masterprogram-i-undersokende-journalistikk/>

<https://www.uib.no/infomedia/115090/senter-undersokende-journalistikk>